
Đavo je izvanustavni suveren¹

DAVOR RODIN*

Sažetak

Ne treba imati iluzija da će dobar demokratski usvojen ustav jamčiti dobru i pravednu vladavinu u državi. Ustav građanima ne propisuje što trebaju činiti nego kako moraju djelovati da bi bili politički jedni drugima razumljivi. Ustav je u tom smislu sličan gramatici i ona ne naređuje *što* moramo pisati i govoriti, nego *kako* moramo pisati i govoriti da bi jedni drugima bili razumljivi. Budući da se đavo ne drži ustava, niti ga je na to moguće prisiliti, izvršen je u teoriji pokušaj da se ustav ne reducira na pozitivni zakon kojega se đavo ionako ne pridržava, nego da ustav ostane otvoreno pravilo koje se oslanja na običaje i političku kulturu građana tako da oni umjesto đavla uzmognu, zlu ne trebalo, sami tumačiti ustav, ali ga i promijeniti kad više ne jamči pravednu političku komunikaciju među građanima.

Ključne riječi: đavo, ustav, nacionalna država, legitimitet, Europska Unija, demokracija

Prvi dio u kojem je riječ o polaznoj poziciji

Europa je u postantičkom razdoblju od *premoderne* do *moderne* i *postmoderne* iskušala tri inscenacije političke zajednice. Prva *premoderna* bila je inscenirana i legitimirana voljom Božjom, druga *moderna* voljom naroda kao nacije jednakopravnih građana i treća pluralistički strukturiranim civilnim društvom. Prvo se razdoblje u ekonomsko-socijalnom aspektu reproduciralo *zemljoradnjom*, drugo *industrijskim* radom, a treće *inovativnim* radom. Nije odlučeno da je ustav nacionalne liberalno demokratske države, koja spada u drugo razdoblje naše podjele, posljednja riječ političke forme, jer kako je rečeno, đavo je izvanustavni suveren i to ne dobroćudni Goetheov i Hegelov dijalektički Mefisto “koji želi zlo, a čini dobro”, nego bezimni rušilac svakoga političkog poretka uz pomoć permanentne inovativne djelatnosti koju nije moguće demokratski kontrolirati. Na dnevnom je redu budućnost nacionalne liberalno-demokratske ustavne države kakva se razvila u doba prve industrijske revolucije.

¹ *Le Diable est un souverain sans constitution* (Balsac).

* *Davor Rodin*, redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Metodologija društvenih znanosti.

Budućnost gramatički označujemo glagolima, dakle nešto poznato u smislu željenog, ili ne željenog, planiranog ili ne planiranog naslućenog, ili ne naslućenog. Budućnost je riječju poznata, ali odsutna danost te o njoj možemo misliti što nas je volja pod pretpostavkom razlikovanja mišljenja, teksta, i realnosti. S pomoću logičko-gramatičkog sustava teksta dodirujemo budućnost pa i realnost državnog sustava kao sustava političkih odnosa među ljudima u dobroćudnom dekonsteliranom literarnom prikazu. Kako se dodiruju ova dva sustava: *Tekst* neke teorije države u kojem operiramo u prezentu, futuru i perfektu i *sustav realne države* u modusu prezenta kad znamo da su oba sustava medijski nesumjerljiva jer: “Ono o čemu govor govori nije ništa govornog” (Heidegger, 1986.). O čemu treba voditi računa kad se govori o budućnosti realne države. Govorni prikaz budućnosti države je govorni prikaz te budućnosti, a ne i budućnost države same. Vrijedi dakako i obrnuto: Država kao politička institucija i sama je institucionalni prikaz političkoga koje joj prethodi, a ne i političko samo. Ovu diferenciju *polisa* kao ideje u Platonovom smislu i *polisa* kao realne zajednice nije moguće bez ostatka premostiti oponašanjem kako je to mjerodavno pokazao Gadamer. Idealni i realni polis ostaju nepremostivo razdvojeni.

Suvremena nacionalna ustavna država kao realna institucija s onu stranu svih govornih prikaza pluta u visoko diferenciranoj okolini. Ma kako bila šarena ta okolina teoretski prikazivači suvremene države analiziraju samo neke, državno relevantne, dijelove te okoline, koji ugrožavaju današnju nacionalnu državu pa su zato politički posebno značajni. Današnju nacionalnu državu ugrožavaju: *suvremeni kapitalizam*; *političko* nasuprot države kao političke institucije; *demokracija* kao referentna točka i legitimacija državne vladavine; *globalizam* kao državno *nekontrolirani* izvor različitih prednosti.

Ostavljamo sada po strani je li nacionalna država danas ugrožena i drugim procesima: *manjkavom političkom kulturom*, diferenciranom i *agresivnom javnošću*, *s autogenativnim ustavnim pravom* i slično.

Izgleda kao da je imao pravo Carl Schmitt kad je ove prijetnje uzeo ozbiljno i pravodobno i dalekovidno prorekao: “Razdoblje državnosti sada završava, o tome ne treba gubiti riječi (Schmitt, 1963.: 10)”, jer sva četiri navedena sustava okoliša s kojima se država dodiruje ugrožavaju kako naslijeđeni pojam države tako i njegovu zbilju, naime status .... najčudnovatijeg od svih monopola, monopola na političku odluku... Odluka je, prema Schmittu, taj *izvanustavni đavo* koji vreba s onu stranu svih tumačenja o budućnosti države. Taj je đavo izmaknuo kontroli subjektivno reprezentiranoga demokratskog suverena. Danas se politički odlučuje unutar komplicirane socijalno političke strukture, a ne samovoljno po volji neke najviše instancije, ili prema ekskluzivnom *jus interpretandi* neke ne raspoložive moći bio to Bog, narod, građansko društvo ili grupa eksperata ili savjetnika. U skladu s C. Schmittom, kao jednim od inicijatora teorije sustava, treba reći da njegova hobbesijanska teorija politike razlikuje državu i političko: država se odnosi prema političkom poput institucije s posebno uvježbanom ljudskom posadom – političkom elitom – prema predržavnom političkom okolišu ma kako se on kaotično ili demokratski očitovao. Schmitt ne zastupa tezu o kraju političkog koje određuje kao sukob prijatelj – dušmanin, već o kraju institucije nacionalne države kao novovjekovne inscenacije političkog: “toga sjajnog primjera europske političke forme i zapadnjačkog racionalizma“ (Schmitt, 1963.: 10). To u suvremenom smislu znači da paradigma nacionalne države i njezine specifično uvježbane elite nisu više u stanju insti-

tucionalno kontrolirati ono što se u njezinoj predinstitucionalnoj političkoj okolini zbiva. Naslijeđena nacionalna država je zanimela, ona ne nalazi ni riječi, ni institucionalna rješenja kako bi se iznutra preoblikovala, ona više ne može institucionalno prerađivati politička zbivanja koja su danas na dnevnom redu. Nacionalna država ne može više suvereno odlučivati o procesima u koje je uvučena te time gubi suverenitet u smislu *causae sui* koji ju je kao monopolista u političkom odlučivanju tako dugo karakterizirao. Nacionalna je država izgubila svoju *đavolsku, levijatansku* prirodu, a s njom i mogućnost institucionalne inicijative u globalnim procesima. Nacionalna država kao politička forma mora se prilagoditi situaciji u kojoj više ne može deterministički, tj. vlastitim zakonima upravljati, kontrolirati i konstituirati svoju političku okolinu. Država se mora suočiti sa situacijom u kojoj svoje odluke ne može više provesti silom, već intervencionističkom lukavošću (H. Willke) te pregovorima sa svojom mnogoslojnom socijalnom i političkom okolinom unutar i izvan svojih granica. Nacionalna država time je izložena neotklonivom *riziku* transformacije svoje funkcije političkog subjekta.²

Nekim se teoretičarima sistema učinilo da je ključ ove transformacije u podatljivoj dinamici samoreferencije i stranoreferencije sustava koju je moguće nadzirati. Da se dakle s internom preradbom vanjskih afekcija mogu postupno promijeniti unutrašnje strukture nacionalne države, što ne znači da se samo država prilagođuje svojoj izmijenjenoj političkoj okolini, već i ta politička okolina državi, bez užasa promjene paradigme. Kako bi izišli iz tog ćorsokaka koji završava u pozitivističkom *circulus vitiosus* samoreferencije i stranoreferencije, u kojem se poznato objašnjava poznatim, njemački su teoretičari sustava Niklas Luhmann i Helmuth Willke iznenadno otkrili Georga Spencera Browna. On je svojim matematičkim sustavom podgrijao staro otkriće Martina Heideggera, Ludwiga Wittgensteina i Wernera Heisenberga, došavši do uvida da se između autoreferencije i heteroreferencije nekog sustava može razlikovati samo onda ako se to razlikovanje prethodno proizvelo “... *we cannot make an indication without drawing a distinction ... once a distinction is drawn ... each side of boundary, being distinct, can be indicated*” (Brown, 1979.: 1). Tek izvorno razlikovanje koje otkriva razliku, ili *informaciju* dovodi na vidjelo razliku između samoreferencije i stranoreferencije. Tek uvođenjem u račun ovoga izvornog razlikovanja koje opisuje i Heisenberg svojom *relacijom neodređenosti* bio je srušen stari determinizam i pozitivizam koji se potezao sve do suvremenog strukturalizma. S rušenjem neopozitivizma nastale su nove nepreglednosti – Jürgen Habermas – pa se kao nova zadaća teorije ispostavilo *vizibiliziranje nevidljivoga* nasuprot pukom objašnjavanju poznatog stanja stvari nekim drugim poznatim stanjem stvari, ili prilagodbom nekoga poznatog sustava nekom drugom poznatom sustavu.

Ako je, dakle, otkrivanje budućnosti države zadaća suvremene političke teorije, tada se ta zadaća ne može ispuniti tako da se goneta o već poznatim varijantama njezine moguće transformacije, nego samo tako da se postojeća razlikovanja samoreferencije i stranoreferencije suvremene države obogati novim razlikovanjem, a nipošto revitalizir-

² Naravno, ne transformiraju se samo istočne države Europe, transformira se i zapadna ustavna država. O tome i jest riječ, jer liberalno-demokratska ustavna država nije zadnja riječ inscenacije političkog, kako je to provokativno izjavio onaj politološki amater Francis Fukuyama.

ranjem (*reentry*) njezinih povijesnih određenja, niti unutrašnjom preobrazbom državnog modela na temelju razlikovanja izvedenih iz budućnosti koja virtualno, ili potencijalno već stoji na raspolaganju kao realna utopija. Ono što se zaista zbiva pri otkrivanju izvornih razlikovanja ostaje prikriveno, dakle s onu stranu svega što se može označiti glagolom u modusu futura: Budućnost koju je moguće verbalno izgovoriti već je naša suvremenost. Izvorna razlikovanja su upućena na naša nepropitiva neposredna politička djelovanja kao političke odnose koje je moguće tek naknadno gramatički prikazati i teoretski vizibilizirati. Svojestvo toga političkog odnosa razlikuje se od novovjekovnog kartezijanizma i husserlijanzma po Brownovom *selektivnom sljepilu*: Samo stoga što teoretski ne možemo vidjeti sve što se u političkoj praksi događa, jer je teorija praktički slijepa, to ipak možemo teoretski vizibilizirati bar nešto od djelatne prakse, ali i to samo simbolički. Budućnost i prošlost današnje nacionalne države mogu se uvući u političku sadašnjost države samo ako su vrata za taj *reentry* politički otvorena. A ta se vrata otvaraju ako smo, bilo u *foro interno* ili u *foro externo*, izvršili novo političko razlikovanje koje kao nova granica ima dvije strane, onu vidljivu koja je opskrbljena poznatom prošlošću i budućnošću i onu nevidljivu koja zjapi u prazninu *propuštenih prilika* prethodnoga političkog djelovanja. Pritom važi da granicu ne možemo istovremeno vidjeti s obje strane: sa strane djelatne političke prakse i sa strane političke teorije kako su to mislili Kant i Hegel. Ma kakva bila granica – neka rijeka ili planina, ili neki medij – pismo, govor ili slika, mi je nikada ne možemo vidjeti istovremeno s obje strane.

U nastavku ćemo opisati četiri teoretski označena okoliša koja okružuju i ugrožavaju nacionalnu državu: *kapitalističko društvo, ono političko, demokraciju i globalizam*.

Drugi dio u kojem je riječ o prijetnjama nacionalnoj državi od strane kapitalističkog društva

Promatramo li 300 godina premoderne inkubacije nacionalne države (vidi, Nitschke, 1999.), tada vidimo da je rezultat te inkubacije nova paradigma političke zajednice i nova legitimacija političke vladavine. Vladavinu patrijahalne elite opravdavao je *Bog* i njegova interpretkinja crkva. Nova je elita pronašla *narod* kao novu legitimacijsku osnovicu. Pitamo se koji je narod otkriven? Onaj koji je prethodno bio posve isključen iz politike: *Burgenses*³, kmetovi i žene. Pojava te nove vrste političkih građana koji se posve razlikuju od *ekskluzivno rođenih političkih građana* bilo je otkriće ne samo premodernih teoretičara politike, nego i premoderne političke elite koja je *vizibilizirala* te nove prethodno nevidljive političke snage. Nasuprot ovoj teoretsko-političkoj dijagnozi većina mjerodavnih teoretičara iz drugih disciplina smatra da je do tog obrata u legitimaciji političke vladavine došlo procesom kontinuirane rehabilitacije *rada* kao temelja ljudske egzistencije, dakle iz jednoga drugog, ekonomskog i socijalnog, a ne političkog tla. Od Johna Lockeja, Karla Marxa i Maxa Webera rad je središnja kategorija političke teorije. Rad međutim nije politički, nego ekonomski pojam. Stari je zemljoposjed, ili *oikos* počivao na sustavu krvnog srodstva i krvnog nasljeđivanja *nastanjenog tla*, novo vlasništvo počiva na sustavu rada kao subjektivnog svojstva *slobodne osobe*. Zemlja je

³ *Burgenses* su odbjegli kmetovi koji su svoje dućane i radionice naslonili na zidine feudalnih burgova.

od sada nenastanjena prazna izvanjska sfera rada, a ne neposredni nastanjeni izvor života. Rana građanska država, prosvijećena monarhija bila je u tom smislu totalni *eukos*, neposredno jedinstvo slobodnih građana u granicama nove političke države nastanjene dehijerarhiziranom “narodnom aristokracijom”. Nacionalna država predstavlja političko-institucionalnu formu raspada feudalnog posjeda, koji je počivao na zajednici krvnog srodstva, i koja je nasljedno pravo na zemlju i političku vladavinu patrijarhalne elite teološki legitimirala. Nacionalna je država osiguravala uveličavanje zemljoposjeda unutar državnih granica na temelju rada, ili kupnje od strane bilo kojeg parvenija s nacionalnom putovnicom.

Prva faza kapitalizma razorila je feudalni zemljoposjed koji je sadržavao neposredno i radnu snagu koja je na njemu živjela i ta je faza završila koloniziranjem čitave zemaljske kugle. Helmut Willke u transformaciji feudalnog zemljoposjeda u kapitalističko vlasništvo vidi izvor političkih promjena te ih naziva *fiziokratizmom* (Willke, 1994.: 248). Područje intervencije nacionalne države bila je pravna i policijska zaštita na novim načelima zemlje stečene unutar i izvan granica države. Zemljoposjed se više ne brani privatno vlastitom naoružanom momčadi, nego ga država javno zaštićuje stajaćom vojskom.

Druga faza razvitka građanske države karakterizirana je razvitkom nove strukture diobe rada kojom se njegova produktivnost podiže višom kvalificiranošću rada. Tu fazu Willke naziva *merkantilizmom*. Nacionalna se država svojom intervencijom brine za zapošljavanje radnika te u tom razdoblju utemeljuje sveučilišta za obrazovanje nove privilegirane intelektualne elite koja više nije nasljedna, već *proizvedena* izobrazbom.

Treća faza razvitka građanskog privređivanja jest *kapital* kao socijalno-strukturna veza *zemlje, rada i mašinerije*. Nacionalna se država u toj fazi, prema Willkeu, odriče intervencije jer se građanske elite koje kontroliraju kapital osjećaju samodovoljnima (Marx). Pa ipak, budući da je kapital ujedinio sve prijašnje izvore života – zemlju, rad i mašineriju, otvorio je on vrata intervenciji međunarodnog novca u nacionalnu ekonomiju i to u dva od tri sastavna dijela kapitala: u zemlju, rudna blaga i mašineriju. Jedino je rad ostavljen kontroli nacionalne države.

Četvrta faza karakterizirana je prodorom znanstvenog znanja u reprodukciju građanskog privređivanja. Ta faza stoji u izravnoj suprotnosti prema kapitalu i nacionalnoj državi jer *znanstveno proizvedeno znanje* za razliku od *iskustvenog znanja* razara naslijeđenu strukturu kapitala i nacionalne države koja mu je služila. Ukratko, znanstveno znanje, a ne više proletarijat, velikom brzinom anakronizira sve postojeće, ugrožava instaliranu kapitalističku privredu i otvara put u novi globalno organizirani svijet. Nacionalna država ne može više koordinirati obrazovanje, istraživanje i razvitak, jer je znanstvena proizvodnja znanja postala mundijalna te se ne može državno kontrolirati upravljati ne samo zato jer je nadnacionalna, nego i zato jer je *inovativna*.

Ova četvrta faza razvitka građanskog privređivanja koju Erich Weede naziva *rent seeking society* ne stoji samo u oštroj opreci prema nacionalnoj državi i njezinoj intervencionističkoj strategiji, nego i prema kapitalističkom društvu kakvo je od rane moderne pa sve do Marxa i Webera bilo poznato. Novo znanje i nova znanost, ali posebno

teorija znanosti⁴ bacile su novo svjetlo na takozvanu političku intervenciju i teoriju intervencije u cjelini. Nije moguće intervenirati u nešto što je nepostojeće poput rezultata istraživanja. Politika i ekonomija stoje od tada u drugačijoj relaciji od one kakvu je ikada zamišljala teorija intervencije koja je htjela među njima posredovati. *Ekonomija i politika ne ugrožavaju se više međusobno kako su to mislili Marx i Weber, nego su obje ugrožene inovativnim pogonom znanstvenih istraživanja i izložene riziku vlastitih egzistencija*. Državna elita ne brine se više za privredu i ne intervenira u nju da bi joj pomogla, već da bi sebe održala na vlasti pred naletom globalno zahuktalogo inovativnog pogona.

Willke misli tu novu politiku pragmatički i republikanski u situaciji u kojoj su ne-pragmatičko i ne-republikansko inovativno znanstveno, tj. *nadiskustveno* znanje s jedne, a pluralistički transformirana demokracija s druge strane svoje apstraktne metode djelovanja i svoje tvorevine uzdignute do razine znanja kojim se više ne može politički raspolagati. Nasuprot Willkeu, Erich Weede u Weberovom trendu smatra: “Inkompatibilnost između većinske demokracije i kapitalizma očituje se u tome da demokracija nadvladava kapitalizam ... jer u demokraciji se građane ohrabruje na to da političkim sredstvima dobiju ono što im uskraćuje privatna kapitalistička privreda” (Weede, 1990.: 139). S druge strane, prema Anthonyju Jasayu (Jasay, 1985.) prijeti državni kapitalizam demokraciji kao samovlasti građanstva, jer državno kupljena građanska lojalnost završava u demokratskim borbama za preraspodjelu dobara, ili u tenkovskom socijalizmu.

Glasovita nevidljiva ruka kapitalističkoga građanskog društva je vizibilizirana. Sada se točno zna zašto rastuće bogatstvo vodi u bijedu i političku katastrofu u nacionalnim i globalnim razmjerima i ta je spoznaja promijenila način ponašanja države u doba fiziokratizma, merkantilizma i klasičnog kapitalizma. Od sada zadatak države nije čuvanje temeljnih pretpostavki kapitalizma, već očuvanje vlastitoga demokratskog legitimiteta, ili drugačije rečeno: “Mi ne pripadamo više onoj generaciji tragičnih junaka koji su naknadno uviđali da su sami sebi pripremili svoju zlu kob. Mi to znamo unaprijed” (Luhmann, 1992.: 147). Kako razumjeti ovaj stav nasuprot starijoj funkciji države kao zaštitnice kapitala. Svakako u skladu s novostečenim znanjem o *nepreglednostima* koje je sa sobom donijelo novo znanstveno znanje uključivši se masovno u reprodukciju društva. To znači; sve što smo znali o kapitalističkoj privredi i nacionalnoj državi mora se revidirati posredstvom znanja u našem urođenom selektivnom sljepilu zbog kojega očitovana svojstva kapitalizma i nacionalne države nisu nikakva objektivna i istinita svojstva kapitalizma i nacionalne države, već naše vlastite tvorevine. Destruktivna nevidljiva ruka nije nikakav o nama nezavisni usud neke samostalne objektivnosti koja nas je izvanjski sudbonosno zadesila, nego egzistencijalno nahodenje u koje smo vlastitim djelovanjem uglavinjali i iz kojeg se vlastitim inovativnim zahvatom moramo izvući. Razlika spram starijeg determinizma i pozitivizma je u tome što sada znamo da smo suodgovorni za katastrofu koja nam se približava i stoga djelujemo ne samo oprezno, nego i korektivno. To novo egzistencijalno stanje nazivaju teoretičari *rizikom* (Luhmann, 1990.: 276). Rizik nije sinonim za nevidljivu ruku. Rizik znači da danas znamo da naše znanje o našim vlastitim tvorevinama nije istina o onom što se u tim tvorevinama očito-

⁴ Navodimo ovdje posebno Wittgensteinovu teoriju nesumjerljivosti govora i strukture svijeta, Heideggerovu tezu o neraspoloživosti bitka, te Heisenbergovu relaciju neodređenosti.

valo kao raspoloživo znanje. Time što znamo kako se nešto pravi osjetili smo razliku između našeg znanja kao prikaza nekog stanja stvari i stanja stvari koje ostaje izvan našeg prikaza ne kao znano neznanje, već kao svijest o propuštenim ili neistraženim prilikama koje izazivaju strah pred rizikom. *Time se naše političko djelovanje sekvencionira u niz epizoda u kojima rješavamo propuštene prilike iz prethodne sekvence.*

Da bi se u tim okolnostima proizvela nova institucionalna inscenacija političkog ma kako je nazvali, mora se respektirati postojeće *ne preglednosti* ili *propuštene prilike* te ih prema mogućnosti vizibilizirati i zatim preoblikovati. Drugim riječima, da bi smo se mogli politički odlučiti o budućnosti države, treba u postojećoj hermeneutičkoj situaciji razlikovati ne samo između nacionalne države i njezinih različitih protivnika, nego imati na umu da danas znamo da smo ovo stanje ugroženosti sami proizveli i da smo stoga odgovorni za moguće izlaze iz te situacije. Kako politički djelovati u takvoj situaciji nije transparentno, jer ono što vidimo nije realnost nego naš prikaz realnosti, a kad to znamo, tada postajemo sumnjičavi i nesigurni u svom političkom djelovanju. Današnje političke elite ne mogu se više osloniti na uvježbane rutinske strategije djelovanja, jer svjesno računaju na neizvjesnosti u procesu restrukturiranja postojeće nacionalne države. Tu restrukturalizaciju mogu proizvesti samo političari koji više ne će u kaos nasilno proizvoditi red, nego oni koji znaju politički diferencirati prije nego se odluče za novu političku odluku. Takav zadatak ne mogu riješiti rutinirani birokrati, činovnici i tehokrati koji su preplavili političku scenu današnje Europe. *Europa nije upravni problem, nego otvoreni politički proces inoviranja kroz iluminaciju propuštenih prilika.*

*Treći dio u kojem je riječ o odnosu između demokracije i politike*⁵

Novovjekovna demokracija nije napustila staru hijerarhiju patrijarhalne vladavine, nego ju je transformirala i izložila izboru. Stoga zbog loše vlade više ne možemo okrivljavati gospodina Boga pa ni demokraciju, nego naš pogrešni izbor i lošu politiku. Demokracija je poput vjere u dragoga Boga čijom su interpretacijom teolozi legitimirali feudalno staleško društvo politička forma legitimacije novovjekovnoga političkog porotka koji je prikazan u novovjekovnoj političkoj teoriji.

S novovjekovnom promjenom legitimacijske paradigme stvorena je na mjestu nasljedne političke hijerarhije izborna. Hijerarhija je ostala samo što se drugačije konstituirala: *Izborom* a ne više *rođenjem*. Demokratska nacionalna država brine se za svoje održanje time što nastoji pridobiti demokratsku podršku nezavisno o konkretnoj ekonomiji i socijalnoj strukturi, dapače često protiv nje. To ne znači da nacionalna država lebdi u praznini izložena čudima nepredvidive pluralne narodne volje, nego samo to da se ona u znatnoj mjeri oslobodila zavisnosti i pritiska ekonomskih, religijskih i republikanskih elita. Nacionalna država igra svoju političku ulogu posve samostalno i na vlastiti rizik time što nastoji demokratsku formu legitimacije politički prikazati i politički

⁵ Pokazano je u optici Karla Marxa, Maxa Webera, a danas Ericha Weede, Anthonyja Jasaya da je povijest novovjekovne transformacije države i državna intervencija u društvo usko povezana s poviješću proizvodnih snaga građanstva. Ta je veza imala kauzalni, pragmatički i teleološki karakter. Danas kažemo semantički, čime želimo izbjeći novovjekovni determinizam i logiku razloga vratiti u njezine medijski ograničene teoretske okvire.

inscenirati, tj. demokratskoj formi dati politički oblik. Kako je poznato, političke su elite uz demokratsku podršku spremne srušiti i kapitalizam u svrhu inscenacije političkog totalitarizma pod uvjetom da u njemu ostanu vodeće. Njih nipošto ne obeshrabruje činjenica da su se u tom antikapitalističkom manevru s komunizmom i fašizmom grdno prevarile.

Što je prva i zadnja briga političkih elita u demokratskoj nacionalnoj državi i konfliktnom građanskom društvu čiji članovi s istom slobodom mogu činiti dobro kao i zlo?

Odgovor systemske teorije je jednoznačan: Očuvanje političkog poretka vladajuće elite⁶. Ovo stajalište novije političke teorije ne treba gubiti iz vida kad se raspravlja o budućnosti nacionalne države u Europskoj uniji kao novoj inscenaciji političkog *sui generis*.

Zapadnoeuropske nacionalne države krenule su nakon Drugoga svjetskog rata, na temelju vlastite političke volje, putem dugotrajnog razvitka nove političke zajednice. Današnja EU razvila se u pravno, ekonomsko, tehničko, znanstveno, monetarno jedinstvo *sui generis*. Što manjka toj svojevrsnoj inscenaciji? Kaže se: *EU pati od demokratskog deficita i stoga joj nedostaje politički ustav*.

O tome grof Peter Kielmansegg kaže: “Zašto nedostaje pouzdani kolektivni identitet Europejaca kao Europljana. Europa pa i ona uža zapadna nije komunikativna zajednica, jedva tradicijska zajednica i samo u ograničenom opsegu iskustvena zajednica” (Kielmansegg, 1995.: 235). Kako je na temelju ovakvih stavova moguće utemeljiti političko jedinstvo otvoreni je problem i hrvatskih političkih elita i naših domaćih euroskeptičara. Citirani Kielmanseggov stav znači da on, drugačije nego Josef Isensee, demokraciju razumije kao vladavinu konkretnoga povijesnog naroda, a ne kao *formalnu instanciju* koja služi političkoj legitimaciji vladavine. *Mutatis mutandis* teza svih euroskeptika nalikuje zahtjevu za jednim samo njemačkim, ili engleskim Bogom, a ne Bogom svih kršćana. Suprotno tome Isensee zastupa tezu da demokracija kao izvor legitimacije vlasti političkih elita nije tradicijski bezlična, ali da neovisno o tradicijama može poslužiti kao izvor legitimacije nove političke inscenacije jer ju je moguće politički inovirati i promijeniti⁷.

Politička inscenacija europskoga političkog jedinstva zbiva se danas u okviru unutarpolitičkog odnosa dviju političkih formi prikazivanja demokracije: One kako je prikazuju euroskeptički zastupnici demokratske nacionalne države, i one kako je tumače eurooptimisti: kao pluralističku demokraciju, demokraciju *sui generis* ili *supsidijarnu demokraciju*. Politička je djelatnost u tom smislu *sposobnost insceniranja i upravljanja s moći uz privolu politički ravnopravnih građana, kako onih koji su u manjini tako i*

⁶ Odgovor većine teoretičara glasi: Opsadno stanje prijeti državi iz dvaju pravaca: Ili postojeća država nije više u stanju reagirati na semantičku iritaciju iz društva te se raspada poput francuske monarhije uoči revolucije, ili država proizvodi političke promjene, informacije koje neko postojeće društvo više na temelju svoje strukture ne može razumjeti. Tada država gubi legitimaciju zbog samoskrivljene inovativne ambicije: Krah socijalizma.

⁷ Navedimo primjere: Nijemac može Napoleona smatrati neprijateljem svoga naroda (Fichte), kao i oslobodioca nacije od patrijarhalnog kmetstva (Hegel). Mi Hrvati smo priznanje naše države od strane Europske unije razumjeli kao oslobođenje iz Jugoslavije, a ne kao istovremeno ograničavanje svoga suvereniteta.

onih koji čine većinu. Postignuta privola jest legitimitet. Za zastupnike demokratske nacionalne države ili euroskeptike demokracija je kao vladavina naroda povijesno, tj. tradicijski predoblikovana, za zagovornike Europske unije ili eurooptimiste demokracija je naprotiv jednako kao i dragi Bog samo danost koju je moguće interpretirati i politički oblikovati. Obje se pozicije bore za demokratski legitimitet i na kraju će pobijediti one snage kojima će uspjeti proizvesti većinu, ili pak one koje će većinu naprosto pretpostaviti kao povijesnu danost. Ako je druga strana politike, naime njezina okolina, demokracija koju je moguće interpretirati i politički inscenirati, tada se može očekivati demokratsku vladavinu u Europi. Unatoč činjenici da se općenito smatra da izborna kampanja vođena nacionalnim osjećajima ima daleko bolje šanse za izbornu pobjedu od bilo koje druge. Dakako, europska povijest nas uči da se povjerenje građana može dobiti i drugačijom anacionalnom, internacionalnom propagandom.

Za teoretičare politike postoji uz demokraciju još i *ekonomija* kao važan dio okruženja političkih odnosa. *Ekonomija za razliku od demokracije ima drugačije formalne karakteristike.* Ekonomija je već odavno izišla iz okvira nacionalne države. Ekonomske probleme više nije moguće rješavati u okviru “zatvorene trgovačke države”. S obzirom na suvremene ekonomske probleme danas političar ne može u rutinskom govoru kazati ono što je prije kratkog vremena još bilo normalno i razumljivo, naime: “Nacija može egzistirati, ako se neprekidno traži i transformira u smislu vlastite logike razvitka, ako se nepopustljivo brani od drugih nacija, ako se identificira s onim najboljim i bitnim čime raspolaže te ako se u obilježjima i lozinkama koje su poznate svim posvećenima prepoznaje” (Braudel, 1989. 20-21). S takvom je retorikom u Europskoj uniji sve teže naići na razumijevanje. Političar koji takvo što govori sukobljava se s novom realnošću u kojoj se nalaze europske države.

Rječnik ustava nacionalne države i njegovi kapaciteti preradbe nadnacionalnih demokratskih procesa postali su preuski. Slabljenje nacionalne države zbiva su u procesu inscenacije političkog jedinstva koje napreduje u pravcu europskog ustava. Taj proces služi političkom svladavanju ili jednoj drugačijoj političkoj interpretaciji ili prikazivanju demokracije i ne smije ga se razumjeti kao posljedicu ekonomske integracije, jer je historijski gledano politička volja prethodila ekonomskim integracijama Europe. Preživjet će one nacionalne demokratski izabrane političke elite – nacionalne aristokracije – kojima će uspjeti to slabljenje nacionalne države upravljati političkim sredstvima, i koje će svoje povijesno oblikovane narode politički preoblikovati na drugačije razumijevanje njihovih svekolikih interesa. To političko preoblikovanje postojećih narodnih demokracija (nacionalnih država) nije ekonomski, niti kauzalno-deterministički preduvjetovano⁸, ono nema unaprijed dane svrhe u smislu globalizma, kozmopolisa ili Europe kao superdržave, već je proces političke inovacije demokracije s visokim postotkom rizika koji mora računati na gubitke u borbi s ukorijenjenom percepcijom nacionalnih interesa, pa i s protuudarima u pravcu raspada Europske unije. Momentalno u privatnost potisnuti povijesno predoblikovani nacionalni i religijski osjećaji doživjet će u političkim reinscenacijama Europe u promijenjenom obliku svoj ponovni nastup – *reentry*. Francuski predsjednički izbori 2002. su to pokazali. Otvoreno je pitanje kako će se taj povratak privatnih nacionalnih pa i religijskih osjećaja u političke procese i promjene europskih

⁸ Kako su to smatrali Marx i Weber.

političkih institucija izraziti. Ako međutim politika nije odnos prijatelj – dušmanin, nego otkrivanje propuštenih prilika miroljubivog rješavanja političkih problema u demokraciji koja je *ograničena jedino ljudskim pravima*, tada možemo s izvjesnim nadama računati da ćemo izbjeći katastrofu postojećega političkog insceniranja nove Europe.

Uzrečicom: “Đavo je izvanustavni suveren” mislio je Balzac u svoje vrijeme na slobodu koju nije moguće ustavno obuzdati. Isto je mislila i Janice Joplin kad je slobodu izjednačila sa situacijom u kojoj nemamo što izgubiti. Neraspoloživost slobodnoga političkog djelovanja i samosvojnost političke inovacije razumijemo danas drugačije: Politička inovacija ne potječe iz ekonomije, prava i ustava, ona nije svediva niti izvediva iz prošlosti niti iz budućnosti, riječ je o *autohtonoj političkoj odluci na temelju jednako izvornoga političkog razlikovanja u polju propuštenih prilika političkog djelovanja*. Objašnjenjima političke inovacije iz gotovih predatnosti služe se ideologije i utopije koje naravno nije moguće iskorijeniti. Suprotno tome opisuje Luhmann novu situaciju drugačijim pitanjem: “Pitanje više ne glasi *što* je na stvari, što nas okružuje kao svijet i društvo. Naprotiv, ono glasi: *kako* je moguće informacije o svijetu i društvu prihvatiti kao informacije o realnosti, kad se zna kako ih se proizvodi” (Luhmann, 1995.: 215). U tom je stavu izrečena *condicio humana* koja je suodređena filozofijom govora i fenomenologijom te misliocima poput Husserla, Wittgensteina, Heideggera, Heisenberga i drugih. S politološkog stajališta to znači: Budući da znamo što politički činimo s demokracijom postali smo svjesni da ni ona nije puka danost ili osigurana realnost, nego naša inscenacija koja stoga ne postoji bez našega dodatka. Europsku demokraciju moramo politički proizvesti i budući da je slobodno politički proizvodimo, stječemo iskustvo da je ona i *nešto drugo osim onoga što smo mi od demokracije učinili*. Na temelju ove razlike između proizvedene demokracije i one još neotkrivene mi smo moralno odgovorni za svoje političke čine pred onom drugom demokracijom koja nam je još skrivena, jer ju još nismo identificirali. Mi isto tako ne znamo što drugi misle o našoj politici dok nam to na demokratski, ili neki drugi način ne kažu.

Četvrti dio u kojem je riječ o nacionalnoj državi i još neočitovanoj demokraciji

Od Aristotelovih dana zna se da je republikanizam najbolji, a demokracija najgori oblik vladavine kako u *polisu* tako i u državi. Narod je lud, nepouzdan i anarhičan suveren o tome ne treba trošiti više ni riječi smatraju republikanci. Republikanci su se od raspuštene gomile branili milošću plemenita podrijetla ili visokim moralom, vrlinama i umjerenošću – Aristotel – kao oblicima moralne askeze, koja je tako zastrašujuće strana ionako gladnoj gomili.

Novovjekovni građani *bez vrlina* pronašli su u borbi protiv mnogoglave nemani, koju sami čine, reprezentativnu demokraciju ili izabranu elitu kako bi se tom političkom formom zaštitili od užasa neposredne demokracije jednakopravnih građana s onu stranu staleža i svih drugih prirodnih i proizvedenih razlika među građanima. Demokratska nacionalna zastupnička ustavna država bila je u tom smislu shvaćena kao konačna politička forma koju je još moguće demokratski legitimirati i njome demokratski upravljati (Becker, 2000.: 262). S tog stajališta čuju se sa svih strana izjave da EU pati od *demo-*

kratskog deficita jer ne postoji europski narod koji bi mogao demokratski legitimirati EU. Preispitajmo politički aspekt teze o demokratskom deficitu u EU. Demokratski deficit kao realnopolitička dijagnoza je pronalazak euroskeptika koji moramo shvatiti ironično. Euroskeptici kao staroeuropski republikanci u dobrom smislu riječi smatraju da su oni zaduženi za dobrobit svih Europljana, tj. dok nema europskog naroda i europskog ustava mogu republikanci kao politička elita Europe pravno i administrativno, upravljati nacionalnim državama rascjepkanom Europom u interesu njezinih naroda. Ironija je u tome što demokratski deficit za republikance nije nedostatak nego poželjno stanje za plasiranje ideje općeg dobra i općih interesa svih nacionalnih država Europe: *europska konfederacija*.

U tom smislu smatra Joseph Isensee ne treba Europa demokratski ustav koji je bez europskog naroda ionako nemoguć. Postojeći ugovori zadovoljavaju. Europom je moguće vladati bez demokracije i bez ustava, dakle republikanski u korist njezinih u nacionalne države organiziranih naroda. Republikanci odnosno euroskeptici smatraju da takvom strategijom vuk ostaje sit, a ovce na broju. Takva Europa nalikuje feudalnoj staleškoj skupštini u kojoj veliko i malo plemstvo ne odlučuje na temelju patrimonijalnog prava, nego na temelju demokratskog izbora na teritoriju vlastitih nacionalnih država. Ili drugačije rečeno, postojeće nacionalne elite zadržavaju političku komandu nad Europom, a narodi u nacionalnim državama su zadovoljeni u svojim ekonomskim interesima: “Europsko jedinstvo je administrativno a ne ustavno pitanje” (Forsthoff, 1971.:72).

Protiv ovako artikuliranog republikanizma naglasili smo da je demokracija kao izvor suvereniteta europske politike jedna od bitnih prijetnji današnjoj demokratskoj nacionalnoj ustavnoj državi. Pritom mislimo s jedne strane na direktnu demokraciju masa s pomoću koje su *fašisti* i *komunisti* oblikovali politički totalitarizam kao oblik vladavine oslonivši se na nadnacionalnu interpretaciju demokracije u smislu crvene i crne internacionale, jednako kao i na *papinski katolicizam kao nadnacionalnu političku formu* o čemu je dvadesetih godina pisao Carl Schmitt, a u nas 1971. s nacionalno državnih pozicija Igor Zidić.

Danas se pak u okviru Europske unije govori o *postnacionalnoj i supsidijarno ograničenoj demokraciji*. Postoje i drugi povijesni izvori za nadnacionalno upravljanje Europom s onu stranu amorfne atributa *sui generis*. *Upitajmo se što leži s onu stranu granica nacionalne države.* Kant i njegovi republikanski sljedbenici rekli bi druga nacionalna država. No nismo li ipak toliko prosvijećeni da ne bismo znali da granicu ne možemo istovremeno vidjeti s jedne i s druge strane kao i to da postoje različite a ne samo geografske granice: rijeke i planine. Što je svim republikancima i euroskepticima nevidljiva druga strana granice nacionalne države? Nipošto druga nacionalna država, kako oni misle, nego mnogostruko diferencirana i interesno rascjepkana socijalna struktura koja se upravo javlja za riječ u demokratskom dijalogu. Još je neizvjesno što ona ima reći. Ta pluralistička struktura izborila je sebi pravo interpretacije (*jus interpretandi*) vlastitih interesa te ne sluša više ni riječ Božju ni riječ čitavog naroda. Ona ignorira republikansku ideju dobra života koju monopolistički određuju malobrojne ruke onih koji sebe smatraju najkreposnijima među nama. “Vrijednosno neodređeni pojam legitimiteta ne dopušta više takva rješenja kao što su Bog i narod kao temelji legitimacije” (Luhmann, 1989.: 156). Pod pojmom “vrijednosno neodređenog legitimiteta” ne treba pomišljati anacionalnog građanina *bez svojstava* nego baš obratno *političke institucije koje*

nisu vrijednosno određene. One zaštićuju i potiču različita kulturna svojstva europskih građana s pomoću temeljnih ljudskih prava s onu stranu puke tolerancije i to stoga što kulturne razlike razumiju kao izvor napretka, a ne kao uzrok sporova. Politika dolazi od riječi *polis*, a ne *polemos* kako je naglasio Hermann Heller.

Kakva zaštitna sredstva još stoje na raspolaganju europskim republikancima pred naletom europske demokracije uz nacionalnu ustavnu državu kojom se brane, nije još evidentno, no oni će uvijek nanovo pokušavati pronaći nova obrambena sredstva ili podgrijati stara iz kulturno-političkih rezervi (*reentry*). Mnogi od tih suvremenih republikanaca odrasli su u školi Carla Schmitta u kojoj su naučili: “Nema norme koja bi se mogla primijeniti na kaos. Norme su neadekvatno sredstvo za uspostavu poretka (pa tako i europski ustav) poredak se može uspostaviti samo silom, jer jedino tako pravni poredak ima svoj smisao” (Schmitt, 1979.: 20). To znači da je demokracija prema Schmittu kaos bez pravila, koji nije moguće politički ni pravno oblikovati, kako je mislio Kelsen, nego isključivo silom uspostaviti. *To je Schmittovo neokantijanstvo u obliku razvodnjenog hobbesijanizma*. Takva bi receptura u suvremenoj Europi značila poziv na rat⁹ kakav su u ime Europe već vodili Napoleon i Hitler, a nastavila i proleterska internacionala apelom protiv rata, a za revoluciju. Dakako, Europa si više ne može dostiћи ni rat ni revoluciju.

A sada ono najvažnije i najjednostavnije o republikanizmu i demokraciji što nas nakon tisućgodišnje političke prošlosti i tradicije na pragu postmoderne još uvijek zabrinjava: “Svi jasni pojmovi modernog nauka o državi su sekularizirani teološki pojmovi” (Schmitt, 1979.: 50). Ta Schmittova ocjena znači da on i novovjekovnu demokraciju tumači republikanski, tj. on i narod tumači kao amorfnu subjekt legitimacije i suvereniteta u singularu, a ne kao otvoreni pluralistički strukturirani relat kreativne politike kao medija u kojem se demokracija očituje i oblikuje.

Najopasniji aspekt toga Schmittovog tumačenja samovlasti naroda s ovoga republikanskog stajališta jest u tome da se građansko društvo, na doduše povijesno razumljiv način, osuđuje kao nekreposno i nečasno društvo. Pritom se zaboravlja uvid da je na mjesto etičkih vrlina i najvećeg dobra stupilo javno pravo i pravni postupak koji legitimitet političkog poretka utemeljuje dodatno i pravednim sudskim postupkom. U tom smislu Rawls stavlja ideju pravednosti iznad ideje dobra. Luhmann pak izravno kaže: “Jednoznačno legitimirane institucije poput krune i oltara, ili neka sveobuhvatna totalitarna ideologija općeg dobra (poput komunizma i fašizma) nisu u sebi dovoljno kompleksne i dovoljno mobilne da bi nove mogućnosti uvjerljivo obuhvatile i uredile; one zakazuju kao jamci legitimne moći” (Luhmann, 1989.: 151). Nakon novovjekovne promjene političke paradigme nisu ni dragi Bog ni jednako dragi narod osnove legitimacije političke moći, jer je narodna moć mnogoglava, kompleksna i pluralistički strukturirana: Bog je prema Johnu Lockeju potisnut u privatnu sferu, a narod u reflektiranom odnosu prema samom sebi mora svoje demokratske interese tek politički osviještiti kako bi se u političkom samoprikazivanju uopće opazio kao politički narod, a ne kao zajednica krvnog srodstva. Otuda slijedi da narod može demokratski zadovoljiti svoje težnje tek poštujući svoje vlastite različite slojeve i strukture, jer tek na tom zaobilaznom putu zadovoljenja “*tuđih*” potreba može legitimirati svoju samovlast. Demo-

⁹ Protiv toga je Heller ustvrdio: Politika dolazi od riječi *polis*, a ne *polemos*.

kratska potpora neke politike postaje time permanentni problem koji se rješava permanentnom političkom djelatnošću (Luhmann, 1989.: 151). “Moramo se pomiriti sa situacijom da u industrijskom društvu više ne postoje autonomne i autarkične forme opstanaka” Forsthoff, 1971.: 76). “Vladavina ne počiva ni na božjoj ni na narodnoj volji u čije se ime za njihovo dobro moglo u selektivnom sljepilu za pluralne strukture republikanski vladati, već na podršci drugačijih uloga koje narod kao vladalac (narod) igra u statusnim vojnim, obiteljskim, religijskim, ekonomskim, djelatnim svezama” (Luhmann, 1989.: 157).

Vrijednosno neutralni pojam legitimiteta ne dopušta više republikansko homogeniziranje naroda, ali ne zato jer se, kako to konzervativci misle, više ne osjećamo kao Nijemci ili Hrvati, nego jer smo baš kao takvi kulturno i strukturalno različiti i te se razlike ne mogu ni *silom* ni *argumentima* podvesti pod ideju *općeg dobra*, nego samo odozdo politički iscjenkati i isposlovati u okviru ustavno-pravnih normi koje nemaju nikakva posebna svojstva (*the veil of ignorance*). Suvremeni identiteti nisu vezani samo za nacionalno i religijsko jer ta su određenja privatizirana i kao takva su delegitimna kao sredstva vladavine. U političku su se javnost dijagonalno kroz religije, narodnosti i kulturne tradicije ušuljale druge danosti koje su delegitimirale vladavinu u ime Boga, naroda i kulture. Staro *jus interpretandi* postalo je pluralističko i odnosi se danas na posve različite nadnacionalne i transnacionalne slojeve politike europskog građanstva koje svoje interese interpretira samostalno i u skladu sa svojom pluralističkom strukturom. Na republikansku kondolenciju: *Znam kako se osjećaš*, demokratski odgovor glasi: *Nemoj mi govoriti kako se ja osjećam*.

Postteološka, postrepublikanska, postmoderna, demokratska legitimacija vladavine poziva se s jedne strane na *temeljna ljudska prava*, na razlike među građanima, koja su formalno osigurana s pomoću ustavno-pravnih institucija bez svojstava, a pragmatički na *neopluralističku interesnu strukturu* današnjega europskog građanstva. Današnja demokratska politika postala je oblik teoretskog i djelatnog prikazivanja pluralistički strukturiranog građanstva. Ili drugačije rečeno, demokracija nije politička forma u Aristotelovom smislu, nego referentna točka vlastitoga političkog samoprikazivanja. Politika, međutim, nije ona vrsta reflektirana djelovanja kakvo nalazimo u građanskoj ekonomiji gdje tek rad za drugoga predstavlja put zadovoljavanja vlastitih potreba, ona ne posreduje različite interese građanskih grupa, kao što nije ni neposredni religijski, nacionalni ili čak demokratski *osjećaj* kakav karakterizira svaki totalitarizam. Politika je u postmodernom vidu *poruka* koja aficira, ozračuje građansku okolinu i pomaže joj da u kaotičnom stanju društva uoči u političkoj poruci svoje egzistencijalne interese. Stoga se danas govori o *vjerodostojnosti* neke politike. *Vjerodostojnost je praktičko politički dokaz da je jedna politika svojom porukom djelovala na građane*. Politika nastoji biti vjerodostojna, tj. sposobna da političkom semantikom aficira svoju demokratsku okolinu. Takvu političku semantičku iritaciju građanstvo prerađuje prema vlastitim pluralističkim interesnim aspiracijama, dakle nipošto svi na isti način kao u C. Schmitta koji je zastupao tezu o mitološkom jedinstvu naroda i političkih vođa kao da je taj odnos identičan koracima ritualnog plesa koji *neposredno* slijede glazbu. Suvremeno građanstvo

slijedi svoje političke predstavnike tek *posredovano* slobodnom privolom svojih različitih struktura i slojeva¹⁰.

Oni koji su *demokratski deficit* unutar pluralističke EU izmislili kao lozinku svoje republikanske politike, razumiju demokraciju kao političku formu vladavine koja je ostvariva samo u nacionalnoj državi. Oni govore o zapadnjačkoj demokraciji, a misle na nacionalnu državu. Međutim, drugačija europska politika mogla bi demokratsku formu drugačije protumačiti i drugačije politički prikazati i tada bi se demokratski deficit mogao pretvoriti u *demokratski suficit* koji bi pomeo republikanske političke elite: toga se boje konzervativni euroskeptičari. Za njih je demokracija politička forma vladavine koja je identična naciji, a ne politički pronalazak nacije i njezina inscenacija u novu formu legitimacije vladavine. Njihovo političko prikazivanje demokracije ugroženo je jednim drugim političkim prikazom demokracije koji bi interese europskih građana mogao vjerodostojnije prikazati. To uostalom nije ništa nova: *Politica christiana* pokušala je to s *nadnacionalnim katoličanstvom* (Schmitt, 1984.), komunisti s *nadnacionalnim proletarijatom*, fašisti s jednako *nadnacionalnom arijskom rasom*. Republikanski euroskeptici imaju ipak u jednom pravo: Europa kao politički projekt ne će se ozbiljiti na temelju ekonomske, tehničke, kršćanske, komunističke ili ma koje druge već iskušane strategije, nego kreativnom europskom politikom koja će znati interese europskog građanstva vjerodostojno prikazati i tako reaktivirati propuštene prilike prijašnjih pokušaja političkog ujedinjenja Europe.

Što je međutim ta vjerodostojna politika? Ona koja nema pretenzije da unaprijed zna što građani osjećaju ili misle kako bi na temelju tog “znanja” *postojeća* mnijenja i osjećaje politizirala. Kreativna politika istražuje u političkoj ničijoj zemlji i nastoji građanima prikazati *nešto više* od onoga što i sami o sebi znaju. Ako tom strategijom uspiju postati vjerodostojni, tada mogu računati na podršku građana, pogotovo onda kad su građani željni makar i neodređenih promjena. Tek nakon dobivenog povjerenja građana može ta isprva apstraktna politička poruka biti konkretizirana i tako poslužiti za političko preoblikovanje osjećaja i mnijenja građana. Politika mora znati postojeće osjećaje i interese građana drugačije, naime politički osmisliti¹¹, jer ako se osloni na postojeće interese i osjećaje, tada ne će moći zadovoljiti građanske aspiracije čije je povjerenje stekla kucajući na vrata onih građanskih mnijenja koja tek ako se promijene mogu zadovoljiti aspiracije građana. Tehničari, činovnici i rutinirani eurokrati ne će proizvesti politički jedinstvenu Europu, za to su djelo potrebni kreativni političari. Oni će iz postojećih osjećaja, raspoloženja i senzibiliteta europskog građanstva stvoriti vjerodostojni demokratski suficit iz kojeg će niknuti nova demokratski legitimirana Europa, naravno u političkom sporu s političkim pozitivistima i romantičarima koji se poput pijanaca drže plota “zatvorene trgovačke države”. U tom je smislu demokratski legitimirana EU politička inscenacija *ex nihilo*, tj. iz kreativne političke inovacije, ili, kako bi rekao

¹⁰ Milošević u tom smislu nije bio nacionalist. Njemu je naprosto uspjelo nacionalni osjećaj Srba politizirati i tako narod homogenizirati na razini njegova osjećaja identiteta. Kad je ta politička inscenacija isparila, ostali su Srbi kao i prije te inscenacije ono što su i bili – interesno raštrkani građani. Njegova politička poruka nije više odgovarala realnosti.

¹¹ Narod nije amorfn masa koju treba politički formirati. Narod već uvijek ima svoju povijesno zadobivenu formu koju je s pomoću političke forme moguće semantički preinačiti.

Luhmann, iz druge strane poznate, naime, nacionalne demokratske forme. Iz ovog razlikovanja demokratske forme legitimacije vladavine i političkog medija koji je sposoban prikazati njezine dosad propuštene prilike transformiranja, otkriva se mogućnost političke inscenacije novog demokratski legitimiranoga političkog poretka multikulturalne Europe. Ako Europski građani žele vladati sami sobom, tada moraju sami pronaći politički oblik te samovladavine, jer samo demokratska politika demosa, može pronaći rješenja za politički suživot različitih ali jednakopravnih građana. Postojeće republikanske političke elite u europskim nacionalnim državama postale su politički neuvjerljive ili nevjerodostojne jednom dijelu europskog građanstva, jer se interesi tog građanstva više ne mogu vjerodostojno prikazati s pozicija općeg dobra postojećih nacionalnih država. Rječju, za novu demokratski legitimiranu Europu moraju se izboriti realne političke snage koje će je inscenirati. *Ako te snage ne postoje, ili ako još nisu dovoljno jake, tada će i nova Europa čekati pred vratima vlastite političke forme.*

In tanto, postoje mnoge demokratske politike kao vrste samovlasti građana, a ona nacionalno demokratska, pa i nacionalsocijalistička, kršćansko-demokratska i komunistička nisu jedine moguće. Postoji i europska demokratska politika unatoč tome što ne postoji europski narod u smislu naslijeđene narodne aristokracije. Umjesto toga postoje ustavno *pravno konstruirani građani* koji pod zaštitom temeljnih ljudskih prava mogu slobodno odlučiti koju politiku smatraju vjerodostojnom. Ukratko, *inovativna demokratska politika* nudi europskom građanstvu mogućnost samovlasti i ta politika ugrožava političke elite u današnjim nacionalnim državama Europe. Postojeće nacionalne političke elite demokratski kontroliraju politički prostor nacionalnih država ali istovremeno aspiriraju na kompetencije u čitavoj Europi, dakle, na političkom prostoru gdje po vlastitom priznanju nemaju demokratske legitimacije. Taj se paradoks mora politički razriješiti. Ili, da budemo ilustrativni: Kad bi današnja EU zatražila prijam u UN, bila bi glatko odbijena zbog nedostatne demokracije koju istovremeno traži od Republike Hrvatske i svih drugih budućih članica (usporedi, Darendorf, 2002.: 34).

Peti dio u kojem se postavlja pitanje ugrožava li globalno ograničena demokracija nacionalnu državu

Posve je otvoreno pitanje postoji li svjetska demokratska okolina koja bi omogućavala demokratski legitimiranu globalnu politiku kao što je neizvjesno ugrožava li globalna politika i političke snage koje je provode demokratski legitimiranu nacionalnu državu? Riječju, postoje li političke snage koje se zalažu za globalnu demokratski legitimiranu politiku, ili je sve to nepolitička, ili predpolitička moralna predigra takve politike.

Povijesno gledano Europa, iz čijeg konteksta govorimo, isprobala je tri vrste demokratski legitimirane političke vladavine: *Direktnu demokraciju polisa*, posredovanu, ili *reprezentativnu demokraciju* novovjekovnog građanstva i *supsidijarnu demokraciju* u Europskoj uniji. Različite vrste demokratski legitimirane politike predstavljaju različite oblike demokratskog *isključivanja* građana iz procesa političkog odlučivanja. *Tko i što* će se isključiti iz procesa političkog odlučivanja na različite je načine politički određeno: Jedanput je to religijska i nacionalna pripadnost, drugi puta privatno vlasništvo, ali i

žene, pa zatim izborne i tradicionalne manjine i slično. Na posljetku stvarno politički ne odlučuju ni većine, nego malobrojni predstavnici većina. Ovi različiti oblici redukcije subjekta političkog odlučivanja, tj. oblici isključivanja građana iz tog postupka su *nesumjerljivi* te stoga ne stoje u povijesnom redosljedu prije i poslije kako smo ih imenovali već postoje sinkrono. Direktna demokracija polisa, predstavnička demokracija novovjekovnog građanstva, te supsidijarna demokracija današnje Europske unije nisu prošle: sve tri postoje i postojat će i dalje svaka u svoje vrijeme, ali i sve tri istovremeno. *Ne postoji više neka treća viša instancija koja bi prevladala ove razlike.*

Neposredna demokracija polisa funkcionirala je kao politička vladavina slobodnih i jednakih građana pod pretpostavkom isključenja svih pripadnika *eukosa* iz procesa političkog odlučivanja. Predstavnička je demokracija, također, ograničena parlamentarnim strankama. Ona doduše i svim članovima *eukosa* priznaje političku ravnopravnost, ali u toj vrsti demokracije neka su pitanja temeljem ljudskih prava isključena iz procesa političkog odlučivanja, primjerice vjerska uvjerenja građana, nacionalna pripadnost, socijalni status, privatno vlasništvo i slično. Dramatično razorni *reentry* neposredne (povijesno izmijenjene) demokracije u reprezentativnu dogodio se s *fašizmom* i *komunizmom* koji su i o tim privatnim pitanjima htjeli odlučivati. Razlika između totalitarne i predstavničke demokracije markirana je odgovorom na pitanje *tko* i *što* je isključeno iz procesa političkog odlučivanja.

Nadnacionalna demokracija poput europske ili dapače svjetske mogla bi biti, kako stvari izgledaju, još puno ograničenija. Takva bi demokracija mogla legitimirati rješavanje pitanja koja se ne mogu riješiti neposredno na razini malih političkih jedinica, ali ni na razini nacionalnih parlamenata. O kojim je političkim pitanjima moguće dobiti demokratsku legitimaciju na globalnoj razini, o tome neka odluče politički zastupnici globalne politike koji je za sada legitimiraju republikanski. Ta će globalna politika svakako dalje ograničiti broj pitanja *tko* i *što* se može demokratski legitimirati. Globalna će politika biti svakako mnogo ograničenija od nacionalno-državne u obje njezine varijante: totalitarnoj i reprezentativnoj. Na posljetku *fašizam*, *komunizam* pa i *politica christiana* uspjeli su samo u nacionalnim državama. Svjetski komunizam, svjetski fašizam pa i svjetsko kršćanstvo kao politička forma nisu uspjeli, jer su i u nacionalno heterogenoj Europi, da ne govorimo o multikulturalnom svijetu, zahtijevali suviše homogenosti koju nije bilo moguće demokratski legitimirati.

Inscenacija globalne demokratski legitimirane političke institucije ma kako bude nazvana: Umreženo društvo, informacijsko društvo, supsidijarna demokracija i slično, bit će moguće samo pod uvjetom radikalno ograničenog broja pitanja koja će se moći demokratski legitimirati i o kojima će biti moguće politički odlučivati, rawlsovski rečeno pod velom neznanja. Ne treba stoga globalnu demokraciju smatrati nemogućom jer nije dovoljno široka da bi mogla legitimirati svjetsku politiku, nego od njezine uskosti. Nju je pak moguće liječiti s pomoću načela supsidijarnosti.

Što je veća neka politička zajednica, to manje se politika može demokratski legitimirati. Permanentno pulsiranje između političkog ograničavanja demokracije i demokratskog ograničavanja politike bit će vjerojatna budućnost neke eventualne svjetske političke zajednice koju se danas reklamira pod etiketom globalizam.

Dijagnoza o previše ili premalo demokratske legitimacije političke vlasti lebdi između dviju krajnosti: totalitarizma koji obespravljuje sve koji zastupaju drugačiju politiku, i pravnog poretka koji tolerira sve političke razlike, ali ih sve tretira na isti način pa time pravednim postupkom čini nepravdu.

Literatura

- Becker, Werner, 2000.: *Das Dilemma der menschlichen Existenz*, Kohlhammer, Stuttgart
- Braudel, Ferdinand, 1989.: *Raum und Geschichte*, Stuttgart
- Brown, George Spencer, 1979.: *Laws of Form*, Bohmeier Verlag, Lübeck
- Darendorf, Ralf, 2002.: *Die Krisen der Demokratie*, C.H. Beck, München
- Forsthoff, Ernst, 1971.: *Der Staat der Industriegesellschaft*, C.H.Beck, München
- Jasay, Anthony, 1985.: *The State*, Blackwell, Oxford
- Heidegger, Martin, 1986.: *Unterwegs zur Sprache*, Neske
- Kielmansegg, Graf. Peter, 1995.: Lässt sich die Europäische Union demokratisch verfassen, u: *In Reform der EU*, Gutersloch (ur.), *Auf der Suche nach europäischer Identität*, Europa Union Verlag
- Nitschke, Peter, 1999.: *Einführung in die politische Theorie der Prämoderne 1500-1800*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt
- Luhmann, Niklas, 1990.: *Die Wissenschaft der Gesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt/M.
- Luhmann, Niklas, 1992.: *Beobachtungen der Moderne*, Opladen
- Luhmann, Niklas, 1995.: *Die Realität der Massenmedien*, Westdeutscher Verlag, Opladen
- Forsthoff, Ernst, 1971.: *Der Staat der Industriegesellschaft*, C.H.Beck, München.
- Luhmann, Niklas, 1989.: *Legitimation durch Verfahren*, Suhrkamp, Frankfurt/M.
- Schmitt, Carl 1963.: *Der Begriff des Politischen*, Duncker & Humblot, Berlin
- Schmitt, Carl, 1979.: *Politische Theologie*, Duncker & Humblot, Berlin
- Schmitt, Carl, 1984.: *Römischer Katholizismus als politische Form*, Clett-Cotta, München
- Weede, Erich, 1990.: *Wirtschaft, Staat und Gesellschaft*, J.C.B. Mohr, Tübingen
- Willke, Helmuth, 1994.: *Systemtheorie II, Interventionstheorie*, UTB

Davor Rodin

THE DEVIL IS A SOVEREIGN WITHOUT A CONSTITUTION

Summary

One should not have any illusions: a good and democratically adopted constitution does not necessarily guarantee a good and fair government of a state. Constitutions do not dictate to citizens what they are supposed to do but how they must act in order to be politically comprehensible to one another. In that sense, constitutions are similar to grammar: it does not prescribe *what* but *how* we must write and talk in order to be understood by others. Since the Devil does not abide by constitutions, nor can he be forced to respect them, there has been a theoretical attempt to reduce constitutions not to the positive laws spurned by the Devil but to the open rules relying on the citizens' customs and their political culture so that they – and not the Devil – may, just in case, interpret constitutions themselves and also alter them when they do no longer guarantee a fair political communication among citizens.

Key words: the Devil, constitution, national state, legitimacy, European Union, democracy

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* davor.rodin@zg.tel.hr